

Dkt. Jeffrey Hudon, Akiolojia ya Kibiblia, Kipindi cha 13, Akiolojia ya Kumbukumbu la Torati na Yoshua

© 2024 Jeffrey Hudon na Ted Hildebrandt

Huyu ni Dkt. Jeffrey Hudon na mafundisho yake kuhusu Akiolojia ya Kibiblia. Huu ni kipindi cha 13, Akiolojia ya Kumbukumbu la Torati na Yoshua.

Kitabu cha Kumbukumbu la Torati ni mfululizo wa hotuba tatu za Musa kwa wana wa Israeli wakiwa karibu kuvuka kuingia Kanaani, nchi ya ahadi.

Nataka tu kutaja mahali ambapo Musa alizikwa, kufa, na kuzikwa. Na huo ni Mlima Nebo. Mlima Nebo uko Yordani.

Kwa kweli ni kama Mlima Karmeli, ukingo, ukingo mrefu unaoshuka hadi kwenye mteremko wa Bonde la Yordani au ufa. Kwa kweli kuna vilele viwili vya Mlima Nebo, vilele pacha. Kilele upande wa kaskazini ni mahali pa kitamaduni ambapo Mungu alimwonyesha Musa Nchi Takatifu.

Hilo, tena, lilitembelewa na mahujaji wa mapema na kufanywa kuwa kaburi mapema sana katika karne ya nne, kaburi la Kikristo, na hatimaye monasteri ilikuwepo. Na bado inabaki kuwa mahali muhimu sana pa hija kwa Wakristo. Na bila shaka, Musa pia ni takatifu sana kwa idadi ya Waislamu, pia, bila shaka, Wayahudi.

Lakini kidogo tu kuhusu Mlima Nebo. Ilikuwa ni mahali ambapo Wafransisko, kundi la Wakatoliki, lilinunuliwa na kuchimbwa miaka ya 1930 na Sylvester Saller, kasisi na mwanaakiolojia wa Marekani. Na hilo lilichapishwa.

Na kisha miongo kadhaa, au miongo mingi baadaye, mbunifu wa Kiitaliano alikuja na kujenga upya ukumbusho huu na kuufanya uwe mkubwa zaidi, kwa matokeo mchanganyiko na mwitikio, lakini alihifadhi sanamu nyingi za zamani za Byzantine na kadhalika. Huu ni mtazamo kutoka Nebo, mtazamo mzuri. Na, bila shaka, unaweza kuona ufuo wa kaskazini wa Bahari ya Chumvi, Kerkar , Kerkar Har Yarden, bonde pale, Yeriko, na kisha siku iliyo wazi; hapa kuna ukungu kidogo hapa, unaweza kuona nchi ya vilima na Yerusalemu.

Unapoenda kwenye Mlima Nebo, na ukiangalia kutoka mahali hapa, unagundua kuwa huwezi kuona kila kitu ambacho Musa alikiona. Na kwa hivyo, kulikuwa na kipengele kisicho cha kawaida kwa Mungu kumwonyesha Musa Nchi Takatifu. Na sehemu yake, unaweza kuona, sehemu yake, tena, ilikuwa kitendo cha Mungu kumruhusu Musa kuona nchi yote ambayo watu wake wangeishi.

Sawa, kitabu cha Yoshua, au niseme kinapaswa kuwa chanzo kizuri na cha ajabu kwa wanaakiolojia kwa sababu una watu wapya wanaohamia katika nchi. Na watu hawa wapya wana utamaduni tofauti wa kimwili. Na wanafanya hivyo; wanaharibu miji na kuishi katika miji hii baada ya kuharibiwa na kuishi katika nchi na vijiji vipya na kadhalika.

Kwa hivyo, mapema sana katika historia ya utafiti wa akiolojia, kitabu cha Yoshua kilikuwa na jukumu muhimu sana. Matokeo yamekuwa, kama unavyoweza kutarajia, mchanganyiko.

Kumekuwa na mambo mengi na mabaya kuhusu ugunduzi, kile kilichopatikana, na kile ambacho hakijapatikana. Huu tena ni mchangano wa kitabu cha Yoshua, pamoja na njia rahisi na ya kukariri ya simulizi ya ushindi katika kitabu hicho. Sasa, kulikuwa na watu wengi Kanaani wakati wa kipindi hiki cha historia, wakati wa ushindi.

Na, bila shaka, tunajua kuhusu Wakanaani. Tunajua Wakanaani walikuwa katika mabonde, Bonde la Yordani na, zaidi ya hayo, uwanda wa pwani. Na, pia kulikuwa na watu katika vilima, makabila tofauti, kama vile nini? Waperizi, Wayebusi karibu na Yerusalemu, Waamori, Wagergesi, na Wahivi waliishi tena milimani.

Mojawapo ya kazi ngumu za akiolojia, ambazo sidhani kama zimekamili bado, ni kuwatambua watu hawa katika rekodi za akiolojia. Kumekuwa na majaribio ya kuwatambua Waamori kama utamaduni wa kipekee wa akiolojia. Lakini wengine, nadhani, majaribio hayo yamekuwa bure kabisa.

Kipindi cha mwisho cha Shaba, kipindi cha ushindi, karibu, tuseme, 1440, au tuseme 1400, kwa ujumla ni aina moja ya vyombo vya udongo. Una vyombo vya Wakanaani vya ndani, vyombo vya udongo vya mtindo wa Wakanaani, na bidhaa za kuagizwa kutoka Kupro au nakala, nakala za ndani za bidhaa za kuagizwa kutoka Kupro. Na kwa hivyo, hakuna tofauti dhahiri kati ya vyombo vya udongo katika maeneo haya mbalimbali ambapo tunadhani watu hawa walipatikana.

Kwa hivyo, je, tunaweza kumtambua Myebusi kutoka kwa Mhiti, kutoka kwa Mwamori, kutoka kwa Mgergesi? Kwa sasa, nadhani sivyo. Lakini tunatumaini kwamba wakati fulani, tunaweza kupata ushahidi wa aina tofauti au vitu tofauti vinavyotambulika na watu hawa. Baadaye, katika Enzi ya Chuma, hasa kipindi cha Chuma cha Pili sehemu ya mwisho ya kipindi cha Chuma cha Pili, mambo yanakuwa tofauti sana.

Kuna bidhaa nyingi tofauti zinazohusishwa na, kwa sasa, Wamoabu, Waamoni, Waedomu, Yuda, Israeli, na kadhalika. Sasa, ushindi wa Kanaani ni swali la kuvutia la akiolojia. Na kuna mitazamo mitatu ya msingi ya kihistoria kuhusu jinsi ya kuchukua kitabu cha Yoshua kama historia.

Kuna mitazamo mingi kuhusu ushindi wa Kanaani na mitazamo mingi ambayo ni tofauti na mitazamo hii mitatu. Na nisingechukua muda kuonyesha mingi kati ya hiyo au yote, lakini nataka kuonyesha mitazamo mitatu mikuu ya jinsi ya kusoma kitabu cha Yoshua kama chanzo cha kihistoria. Ya kwanza ni kile kinachoitwa ushindi wa kijeshi uliunganishwa.

Na wasomi wanaoshikilia mtazamo huu, kama vile John Bright hapa, historia yake ya Israeli, wanaamini kitabu cha Yoshua kwa ujumla kama rekodi ya uaminifu ya matukio na wanakitambua kitabu hicho kama cha kihistoria. Sasa, ni nani anayeamini mtazamo huu? Unaweza kuona wasomi wengi wa zamani kutoka vizazi vilivyopita, wakiwemo Albright, Wright, John Bright, mmoja wa wanafunzi wa Albright, na msomi wa Israeli Yigal Yadin. Kwa hivyo, wanaamini kwamba ikiwa unaweza kumsoma Yoshua, kwa ujumla kimsingi ni kihistoria na mwendelezo wa kampeni na matukio ambapo Waisraeli waliingia na, ndani ya kizazi, kama si mapema zaidi ya hapo, walishinda kile ambacho kitabu hicho kinadai kufanya au kudai kuwa kilitokea.

Mtazamo wa pili, ambao mwanzoni ulishikiliwa na wasomi wa Ujerumani, hasa Albright Alt na Martin Note, na kuna historia ya Note ya Israeli, ni kile tunachokiita nadharia ya uhamiaji wa amani. Wasomi hawa wanaamini kwamba kitabu cha Yoshua ni toleo fupi la matukio yanayotokea kwa kipindi kikubwa zaidi na cha muda mrefu zaidi. Na hili, vizazi kadhaa vilivyopita, na baadhi bado wanashikilia mtazamo huu, lina sehemu ya kuvutia ya kukubaliana vyema na kitabu cha Waamuzi.

Ukisoma Waamuzi 1 na Yoshua, inaonekana kama masimulizi mawili tofauti ya kile kilichotokea Waisraeli walipoingia katika nchi hiyo. Na tena, nilitaja hili hapo awali, lakini Albright Alt alikuwa mkuu wa Taasisi ya Akiolojia ya Ujerumani kwenye Mlima wa Mizeituni katika Hospitali ya Augusta Victoria. Na angeangalia nje ya dirisha lake, labda akinywa kahawa yake asubuhi, na aliwaona Wabedouin wakija, wakileta makundi yao kutoka jangwani na kula majani makavu baada ya mavuno baada ya mkulima kuvuna nafaka yake.

Na, bila shaka, wakati hilo lilipotokea, kondoo na mbuzi wangeweka mbolea yao na hivyo kurutubisha shamba. Kwa hivyo, kulikuwa na aina ya kutoa na kuchukua huko kati ya watu wahamaji na wakulima. Na akafikiria kwa muda, au labda muda mrefu zaidi kuliko huo, na akaamua kwamba labda hii ndiyo ilitokea zamani, ni kwamba Waisraeli walikuja kama watu wahamaji, na wangeingiliana na wakulima, na ndivyo walivyoelewana.

Bila shaka, hatimaye kungekuwa na matatizo na migogoro, na polepole lakini kwa hakika walikuja au wakabadilika kutoka kwa watu wa kuhamahama hadi wakulima. Mwanaakiolojia wa Israeli Yohanan Aharoni alikubali mtazamo huu, na mwanzoni, Israel Finkelstein pia. Tangu wakati huo amekuwa na utata zaidi kuliko huo.

Sasa, mtazamo wa mwisho, ambao kwa kushangaza ni maarufu sana leo miongoni mwa wasomi wengi, wasomi huria, na wasomi wa kidunia, ukiangalia kitabu hiki, ni kile kinachoitwa kimsingi mtazamo wa mapinduzi ya kijamii. Sasa, ni mtazamo uliokithiri, na mwanzoni uliandikwa kama makala na George Mendenhall katika *The Biblical Archaeologist*, chapisho la kitaaluma linaloitwa *The Hebrew Conquest of Palestine*. Lakini alichosema, ni kwamba Waebrania hawakuwa watu wanaoingia katika nchi hiyo ; badala yake, walikuwa wenyeji.

Kwa kweli walikuwa Wakanaani. Kwa hivyo, sahu kuhusu ukandamizaji. Sahu kuhusu Kutoka Misri. Waisraeli wenyewe walikuwa katika nchi hiyo, na kwa kweli, unaweza kusema, walikuwa Wakanaani, au walikuwa chini ya Wakanaani.

Kwa kweli waliasi, wakianzisha uasi wa wakulima dhidi ya mabwana zao wa Kanaani, na kuchukua sehemu za nchi. Sasa, Mendenhall alifuatwa na msomi mwingine, Norman Gottwald, ambaye alifariki hivi karibuni. Alikuwa mzee sana.

Aliandika kitabu kikubwa kinachoitwa *Makabila ya Yahweh*, ambacho kilichapishwa mwaka wa 1979 na kiliwekwa wakfu kwa watu wa Vietnam Kaskazini. Alikuwa Mmaksi, kwa hivyo aliweka itikadi ya Kimaksi katika Kitabu cha Yohana na tena akaona hii kama mapinduzi ya kijamii ndani ya Kanaani—tena, uasi wa wenyeji uliowaumba watu wa Israeli.

Sasa, kuna aina nyingi tofauti za nadharia hii, lakini wasomi wengi wanashikilia wazo, kwa wazo, kwamba Waisraeli walikuwa wenyeji. Hawakutoka nje ya Kanaani. Walikuwepo wakati wote na waliwapindua mabwana, au wasomi, na wakawa huru, kwa kusema.

Sasa, ni wazi kuna matatizo mengi kuhusu mtazamo huu na tofauti zake. Tofauti moja ya mtazamo huu niliisikia miaka michache iliyopita katika mkutano wa wasomi, nao waliamini kwamba Misri, wakati huu, kwa sababu tunajua barua za Amarna— tutazizungumzia tena katika slaidi chache—ilikuwa na ngome huko Kanaani. Walikuwa na shughuli huko Yaffa, Afeki, Beit Shean, na sehemu zingine pia.

Mtazamo huu mmoja unaonyesha kwamba wanajeshi wa Misri ambao walifanya kazi katika ngome hizi walistaafu, kama vile wanajeshi wa Kirumi waliostaafu wakati wa kipindi cha Warumi na walikuwa na jamii zao. Hawa walistaafu na kujenga makazi yao wenyewe katika nchi ya vilima, na kwa hivyo una uhusiano huu wa Wamisri, kwa sababu ni wanajeshi wa Misri au watumwa wa Kanaani, kwa ngome za Wamisri, kimsingi wakijenga jamii zao wenyewe na labda wakichukua miji na miji kwa wakati mmoja. Kuna mawazo mengi kwa wasomi hawa lakini kwa kweli hakuna msingi wa kibiblia, na karibu hujui pa kuanzia.

Mshauri wangu mwenyewe, Anson Rainey, alipenda kusema kwamba wazo la nadharia ya wakulima inayochukiza, nadharia yenyewe, ni la kuchukiza, si wakulima.

Lakini hata hivyo, namba moja, kuna suala kubwa sana la kuweka au kuweka ukweli wa kijiografia wa kisasa kwenye maandishi ya Biblia. Pili, kwa sababu fulani ya ajabu, Wakanaani hawa waliohamishwa au chochote kile, watu hawa wa kiasili, ghafla, walianza kujenga nyumba tofauti.

Ghafla , walianza kutengeneza vyombo vya udongo tofauti na tamaduni tofauti za nyenzo. Na hawakuendeleza mila nyingi za Wakanaani, lakini zilikuwa tofauti kwa njia nyingi. Unaelezeaje hilo? Tena, mila za kibiblia zilizozama sana za asili ya utumwa na asili yake huko Misri.

Na kuna hoja zingine nyingi pia. Kwa hivyo, kuna matatizo mengi, na mtu yeyote mwenye mtazamo wa juu wa maandiko hawezi kuihusisha na nadharia hii ya mapinduzi ya kijamii. Lakini tena, naisema sasa na kuelezea sasa kwa sababu iko nje, na kwa sasa ni maarufu sana, asili ya asili kwa watu hawa.

Sasa, mshauri wangu mwenyewe, mshauri wa Israeli Anson Rainey, aliandika makala nzuri sana, toleo maarufu na toleo la kitaaluma, akitetea ushahidi wa lugha pamoja na ushahidi wa vyombo vya udongo unaoonyesha kwamba asili ya Waisraeli ilikuwa mashariki mwa Yordani, ambayo walikutana nayo. Walikuwa Wa-Jordan, na hiyo inaonyesha tena kwamba hawakuwa wenyeji bali nje ya Kanaani, na walikuwa wageni. Kwa hivyo, hayo ndiyo maoni matatu ya jumla yaliyopo.

Sasa, hebu tuangalie ushahidi wa akiolojia wa ushindi huo. Tena, tangu siku za mwanzo kabisa za akiolojia, kwa kweli, mwishoni mwa karne ya 18, Charles Warren, mhandisi wetu wa kijeshi wa Uingereza aliyechimba na kusoma Yerusalemu, alifanya majaribio machache katika eneo la Jericho ya Agano la Kale, Tell el- Sultan. Na hakuna shaka kwamba hii ilikuwa Yeriko ya kale kwa sababu ya chemchemi ya Elisha na uvamizi unaoendelea huko karibu na chemchemi hiyo katika historia yote.

Una dalili wazi kwamba hii ilikuwa Yeriko ya kale. Na hiyo ilifuatiwa na msomi mwingine Mwingereza, kwa kweli wasomi watatu wa Uingereza mfululizo; John Garstang alichimba Jericho katika miaka ya 1930. Na bila kuchapishwa vizuri, alichapisha mfululizo wa ripoti katika Jarida la Liverpool.

Lakini alibishana kwamba alipata kuta zilizoanguka kutoka wakati wa Yoshua. Na unaweza kuona hapa mchoro wa msanii wa kile kilichofunuliwa hapa. Kuta mbili, ukuta wa juu, na ukuta wa chini, labda nusu-umbo.

Alidai kwamba alipata kuta hizi zimeanguka na akasema kwamba uthibitisho wa ushindi wa Yoshua ulikuwa umepatikana. Na yote yalikuwa sawa. Kwa njia, aliandika kitabu, Yoshua na Waamuzi, ambacho kilikuwa kazi muhimu huko nyuma katika miaka ya 1930 pia.

Lakini miaka 20 baadaye, mwanaakiolojia mwingine mdogo wa Uingereza anayeitwa Kathleen Kenyon, kama tulivyosema hapo awali, alikuja na mbinu mpya na mawazo mapya huko Yeriko. Alitumia misimu kadhaa katika miaka ya 1950 akichimba eneo hili. Linaonekana kama uso wa mwezi hapa, ukiwa na uchimbaji mwingi na uchimbaji kutoka kwa safari nyingi tofauti.

Lakini Kenyon alichimba . Mojawapo ya maeneo aliyochimba ilikuwa mtaro huu mkubwa hapa. Alitaka kubaini historia ya eneo hili kwa kuchimba tabaka, kwa uangalifu sana akichimba tabaka chini, na kuona viwango vyote tofauti. Tena, tabaka au tabaka na kuweza kutambua na kuunda upya historia ya jiji.

Naam, hitimisho lake lilisema kimsingi kwamba Yeriko, mwishoni mwa Enzi ya Shaba, hakukuwa na kitu chochote pale. Hakukuwa na mji wa kushinda kwa Yoshua kushinda. Kulikuwa na Jiji kubwa la Shaba la kati, tuseme miaka 200 mapema, lakini hakuna kitu mwishoni mwa Enzi ya Shaba.

Kumekuwa na hadithi nyingi. Nimesikia hadithi nyingi kuhusu Kenyon na uchimbaji wake. Jambo moja tulilotaja hapo awali ni kwamba alikuwa mtu asiyeamini Mungu na pia alikuwa mpinga-Wayahudi sana.

Kwa hivyo, hakuwa na hamu kubwa ya kuthibitisha masimulizi ya Biblia. Hiyo haimaanishi kwamba alijaribu kuyapinga, lakini hakuwa na huruma kwa Biblia, wala kwa Waebrania au Wayahudi. Hakuwahi kumaliza ripoti zake za uchimbaji.

Alichapisha juzuu mbili za kwanza, na juzuu tatu za mwisho zilichapishwa baada ya kifo chake. Lakini hata wakati wa uchimbaji wake, alitembelewa na Olga Tufnel , mwanamke mwingine Mwingereza ambaye alikuwa mwanaakiolojia anayefanya kazi Lakishi.

Na Olga Tufnell akasema, Mungu wangu, naona vyombo hivi vyote vya udongo vya Shaba vilivyochelewa. Na Kenyon anasema, mpenzi wangu Olga, hiki si Shaba iliyochelewa. Hii ni Shaba ya Kati. Inadaiwa Olga Tufnell alikuwa akichimba aina hiyo hiyo ya vyombo vya udongo huko Lakishi, lakini katika uchimbaji wake, walitambua kama vyombo vya udongo vya Shaba vilivyochelewa.

Kwa maneno mengine, vyombo vya udongo kutoka kipindi cha Kutoka. Sasa, Kenyon alipata nyumba za Shaba zilizochelewa, alipata makaburi ya Shaba yaliyochelewa, lakini alisema tu kwamba hakukuwa na jiji hapo wakati wa Yoshua. Inavutia sana.

Sasa alipata vitu vya ajabu. Alipata mnara na ukuta wa Neolithic na kila aina ya makaburi ya mapema - vitu vya ajabu. Matangazo yake yalichapishwa na Telegraph na vyombo mbalimbali vya habari nchini Uingereza na Marekani na pia yaliheshimiwa sana.

Aliheshimiwa sana na wenzake wakati huo. Lakini alitoa tu hoja hasi kuhusu kupata ushahidi thabiti wa uharibifu uliofanywa na Joshua.

Sasa, alifanya nini na data ya Garstang? Inaonekana Garstang alikosea tarehe ya mabaki yake, ambayo inaonekana yalikuwa ya awali sana. Kwa hivyo, tunaonaje kuhusu hili? Naam, nambari ya kwanza, kila kitu hapa, isipokuwa mnara wa Neolithic, kwa ujumla kilikuwa matofali ya matope. Na Yeriko, baada ya uharibifu wa Yoshua, inaonekana haikuwa na watu.

Unakumbuka laana ya Yeriko katika maandiko. Na kwa hivyo, tabaka la juu, jiji la Shaba la marehemu, labda sehemu kubwa yake iliharibiwa na kutoweka tu kutokana na kuathiriwa na hali ya hewa na mmomonyoko na kadhalika kwa karne nyingi. Suala la pili ni ukweli kwamba hapangeweza kuwa na jiji tupu hapa wakati wa Yoshua, lenye moja ya chemchemi zenye nguvu zaidi katika Nchi Takatifu nzima kwenye msingi wake, Chemchemi ya Elisha.

Haiwezekani kwamba watu hawaishi hapa wakati wote. Na kulikuwa na jiji hapa, hakuna shaka kuhusu hilo. Haijatambuliwa waziwazi kielimu.

Nadharia nyingine, maelezo mengine, ningesema, kuelezea mtazamo hasi wa Kenyon, ilikuwa kwamba kuta za Enzi ya Shaba ya Kati, zilizotangulia Yoshua kwa takriban miaka 100, 200, zilitumika tena na kubaki kutumika wakati wa Yoshua. Na uharibifu wa hizo kwa kweli unawakilisha uharibifu wa mji chini ya Waisraeli. Kwa hivyo, kuna njia tofauti za kushughulika na Yeriko.

Ni suala la kuvutia. Kwa sasa linachimbwa na msafara wa Italia. Lorenzo Nigro anaongoza kundi huko.

Anaelekea kutaka kufanya kazi na vipindi vya awali, akizingatia vipindi vya EB na Bronze ya Mapema. Lakini Yeriko, tena, inabaki kuwa fumbo. Sidhani kama inaleta tatizo kubwa kwa akiolojia dhidi ya Biblia kwa sababu ya mambo haya ambayo nimeyaibua na mengine pia.

Sasa, wanaakiolojia wengine Wakristo wanaoamini wamejaribu kubadilisha tarehe za vyombo vya udongo au kurekebisha mambo hapa na pale kwa viwango tofauti vya mafanikio au kushindwa. Lakini sidhani kama Yeriko inaleta tatizo. Ungependa kupata kuta nzuri za Shaba ya Marehemu zilizoanguka na vinginevyo ili kukubaliana na maandishi.

Lakini nadhani hakuna kitu hapa ambacho kingepuuza au kudharau maandishi ya Biblia. Ni kutokuwa na ushahidi badala ya ushahidi hasi, kwa kusema. Kwa hivyo, tena, Jericho inaunda mfululizo wa maswali unaoendelea.

Sasa, ukiangalia nyumba ya Rahabu, kama ilivyoielezwa katika kitabu cha Yoshua, Rahabu aliishi ukutani. Na sasa tunaona kuta mbili. Kulikuwa na ukuta wa pango na kisha ukuta mkuu.

Angeweza kuishi kati ya hizo. Au kile ambacho kingeweza kuelezewa katika kitabu cha Yoshua kwa kweli ni chumba cha kasri. Kuta nyingi wakati wa Biblia, kuta za jiji, kwa kweli zilikuwa safu mbili sambamba za kuta zilizo karibu pamoja na vyumba ndani ya kuta.

Na hii tena ni picha ya Khirbet Qeiyafa , kuta mbili za chuma za mapema. Na hizi zilikuwa na milango ya kuingilia. Sasa, kwa nini walijenga hii? Naam, kama kungekuwa na tishio kama adui angekaribia mji na kukawa na tishio, wangejaza vyumba hivi kwa vifusi, na kutengeneza ukuta mnene zaidi.

Lakini wakati wa amani, wangetumia nafasi hii kama hifadhi au makazi au chochote kile. Na hivyo, nyumba ya Rahabu ingeweza kuwa katika kaburi, au ingeweza kuwa kati ya nguzo na ukuta mwingine. Hapa kuna ukuta mwingine wa kaburi pale juu ya Hazori, unaoanzia wakati wa Sulemani.

Pia tunajua, ninapaswa kusema pia kwamba sikutaja kwenye slaidi iliyopita, kwamba tunajua kwamba ushindi wa Yeriko ulitokea wakati wa masika, kwa sababu, tena, wapelelezi walikuwa wamefichwa wakati wa mavuno ya kitani. Na hilo hutokea wakati wa masika. Kwa hivyo, tunajua kwamba wakati wa mwaka.

Sasa hizi zilichukuliwa, naamini, hizi ni mitungi ya kuhifadhi nafaka zilizochoywa ndani. Na hizi zilichukuliwa Yeriko, naamini kwa uchimbaji wa Garstang. Sasa, zingeweza kuwa Wakenya, lakini zingeweza kuwa za Garstang pia.

Jambo muhimu hapa ni kwamba ikiwa adui angeharibu mji na kuuchoma moto, wangechukua nafaka yote na vitu vyote walivyoweza kutumia pamoja nao. Sasa tunajua Yeriko ilikuwa matunda ya kwanza. Iliwekwa wakfu kwa Bwana.

Kwa hivyo, kila kitu kiliharibiwa. Hii kutoka Yeriko inaonyesha kwamba ilitoka mkononi mwa Yoshua na wana wa Israeli kwa sababu nafaka iliteketezwa. Haikuchukuliwa kama nyara za vita au nyara za kuliwa na washindi.

Kwa hivyo, tena, ushahidi mwingi mdogo unaonekana kuendana na Maandiko, ingawa Kenyan na baadhi ya wanafunzi wake wanasema hapakuwa na kutosha hapo kuita mji wakati wa Yoshua. Sawa, mji uliofuata ambao Waisraeli walichukua baada ya vikwazo au vikwazo kadhaa ulikuwa mji wa Ai. Sasa, tofauti na Yeriko, ambayo iko chini katika Bonde la Yordani, mji wa chini kabisa na mji wa zamani zaidi duniani, Ai ilikuwa juu ya nchi ya vilima.

Kwa hivyo, iliwabidi kupanda hadi nchi ya vilima ili kufika kwenye mji uliofuata wa Wakanaani. Na tunajua simulizi hilo, Waisraeli walishindwa kwa sababu ya dhambi ya Akani. Hilo lilishughulikiwa, na kisha Waisraeli wakashinda.

Na nadhani mfalme wa Ai aliuawa na kuzikwa kwenye vifusi kwenye lango la jiji. Ai inaleta tatizo kubwa zaidi kwa akiolojia kwa sababu hakuna ushahidi wa Uvamizi wa Shaba wa Marehemu. Kwa hivyo, hebu tufafanue hili kidogo.

Ai ilichimbwa kwa mara ya kwanza na mwanamke Myahudi katika miaka ya 1930. Ni hadithi ya kusikitisha. Alichimba hapo na akafa, kwa bahati mbaya.

John Garstang, ambaye pia alichimba Yeriko, alichimba mitaro michache huko Ai. Aliandika ripoti, lakini vyombo vya udongo vilidai kuwa vimepata vyombo vya udongo vya Shaba vya Marehemu. Vyombo hivyo vya udongo havikupatikana.

Na kisha tunafika miaka ya 1960. Mwanafunzi Mkenya, mwanamume anayeitwa Joseph Calloway, alikuwa mchungaji Mbatisti na profesa katika Seminari ya Theolojia ya Southern Baptist huko Louisville, alianza msafara mkubwa wa wanaakiolojia wa Baptist hadi eneo la Et-Tel, ambalo lilitambuliwa kama eneo la Ai. Et-Tel inamaanisha, tena, kilima au kilima kilichoharibiwa.

Ai inamaanisha kuharibiwa kwa Kiebrania. Kwa hivyo, Kiarabu, ingawa kinasikika tofauti, ni neno lile lile. Kijiografia inaonekana kuwa mashariki mwa Betheli na ina alama zote za kuwa mahali pa Ai.

Kwa hivyo, Calloway alichimba Ai kuanzia 1964 hadi 1972. Na hakupata vyombo vya udongo vya Shaba vya Marehemu au ushahidi wa uvamizi. Sasa, unashughulikiaje hili? Naam, kuna uwezekano wa aina tatu, labda kadhaa.

Moja, Et-Tel, tovuti hii, si ya kibiblia ya Ai. Tumekosea. Kuna tovuti nyingine ambayo ina ushahidi wa Shaba ya Marehemu au ushahidi wa uharibifu wakati huo.

Sasa, baadhi ya wasomi, na tutaona baadhi ya slaidi kwenye hili, wameipata Ai katika maeneo tofauti, Khirbet el-Muqatir, Khirbet Nisya, lakini hayo pia yana matatizo, kwa maoni yangu. Na nadhani tunahitaji kushughulikia hili moja kwa moja na kusema, sawa, tunawezaje kujibu hili? Naam, uwezekano wa pili ni kwamba Biblia ilikosea. Kwamba waandishi wa Biblia waliunda hadithi waliona magofu haya makubwa kwenye tovuti hii na kuunda hadithi kuelezea kwa nini magofu hayo yapo.

Na kwamba simulizi la kibiblia la ushindi wa Ai ni hadithi, hadithi, si historia. Na watu wengi hufuata hilo. Albright na wengine walipendekeza, vema, ilikuwa Betheli ambayo walikuwa wakiizungumzia, si Ai kwa sababu Betheli inaonekana kuwa na uharibifu wa Shaba ya Marehemu.

Huo ni uwezekano mwingine. Uwezekano ninaoupenda ulikuwa uliopendekezwa na wasomi kadhaa, hasa na Alan Millard katika miaka ya 1980. Sasa, hapa kuna picha ya Joel Calloway na yeye huko Ai, na hapa kuna picha ya eneo hilo, kuta za LB, kuta za LB za kuvutia sana, hekalu, na kuta za ulinzi zilizoanzia kipindi cha Mababa wa Mitume.

Sasa, Calloway aliandika makala mwishoni mwa kazi yake ambayo ilichapishwa katika Biblical Archaeology Review, yenye kichwa, Je, Uchimbaji Wangu huko Ai Ulikuwa na Thamani? Na kwa kusikitisha, Calloway alichukua jibu hilo la pili kwa tatizo. Alisema, vema, Biblia ilikosea. Hili halikutokea, na tunapaswa tu kuliangalia hadithi hii kama hadithi, si kama simulizi la kihistoria.

Alikuwa Mkristo mcha Mungu, lakini alichukua kile alichuamini kuwa sayansi, sayansi imara iliyoonyesha kwamba hapakuwa na ushahidi wowote wa chochote hapa kutoka kipindi cha Shaba ya Mwishoni. Lazima hakikutokea. Hakukuwa na nyumba, kuta, hakuna kitu ambacho angeweza kuchumbiana nacho.

Sasa, baadaye, alipata tabaka mbili za kijiji cha Iron I cha Israeli juu ya mabaki ya Shaba ya Mapema. Na kwa muda, alifikiri, labda tabaka la kwanza la kijiji hiki cha mapema cha Enzi ya Iron lilikuwa jiji la Wakanaani, lakini hilo halikufanikiwa vizuri. Kwa hivyo, alimaliza kazi yake kwa njia ya kusikitisha.

Hakuweza kukubaliana na, unajua, ushahidi hasi. Lakini Alan Millard, kama nilivyosema hapo awali, aliandika maelezo mafupi sana kuhusu jinsi anavyoamini katika kuelewa hili, suala hili, kiini chake. Kwanza kabisa, mimi na Ettl, kama tunavyojua, tunamaanisha uharibifu.

Kwa hivyo, ukisoma simulizi hilo, Waisraeli walishambulia magofu. Ni kweli Biblia inasema. Zaidi ya hayo, Calloway na wanaakiolojia wengine waliochimba waligundua kwamba mabaki ya Shaba ya Mapema, tena, labda miaka 500, 600, au 700 mapema kuliko Kutoka, yalikuwa yamehifadhiwa vizuri sana na makubwa.

Je, wangehifadhiwa vizuri zaidi miaka 3,000 iliyopita? Au zaidi ya hayo, kama miaka 3,400 iliyopita. Kwa hivyo, anasema, Alan Millard, kwamba mahali nilipo mimi kwa kweli palikuwa mahali pa kukimbilia kwa muda, ngome ya muda au hifadhi kwa ajili ya wakazi wa Kanaani waliozunguka ili kujikinga nao, ili kujilinda dhidi ya uvamizi huu wa Israeli. Na hilo, kwangu mimi, vizuri, linajibu swali la tatizo la I. Halikuwa limekaliwa wakati wa Kipindi cha Mwishoni mwa Shaba, lakini lilitumika kama ngome ya muda, ngome, na hifadhi kwa Wakanaani, labda kutoka Betheli, labda kutoka miji na miji iliyozunguka.

Na huo ulikuwa aina yao ya msimamo wao wa mwisho, msimamo wao wa kushikilia au kutotilia shaka, ningesema, dhidi ya shambulio. Na, bila shaka, hilo lilishindwa, na

Waisraeli waliwaangamiza kabisa katika eneo hilo. Kwa hivyo sasa, mwaka ujao, msimu ujao, au katika miaka 10, ushahidi unaweza kuonyesha njia tofauti.

Lakini nadhani ya Alan Millard, na tena, hii imependekezwa na wengine pia, inatoa mfano bora au jibu bora kwa tatizo la I. Sasa, jiji kubwa linalofuata ambalo Waisraeli walishambulia lilikuwa jiji la Hazori. Hapa, ushahidi uko wazi kwamba kulikuwa na uharibifu. Kwa kweli, kulikuwa na uharibifu mbili: uharibifu wa awali na uharibifu wa baadaye.

Kwa hivyo, iwe una tarehe ya mapema au tarehe ya mwisho ya kutoka, inaonekana umefunikwa hapa Hazori. Hazori, tena, ilikuwa ni uchimbaji mkubwa wa kwanza ambao jumuiya ya akiolojia ya Waisraeli ilifanya wenyewe. Na uliongozwa na mkurugenzi, Yigal Yadin, Yigal Yadin, tena, jenerali wa zamani wa Israeli katika Vita vya Uhuru.

Na haya ndiyo yote, kimsingi hili lilikuwa darasa la kizazi cha pili cha wanaakiolojia wa Israeli. Na uvumbuzi wa ajabu na wa kushangaza ulifanywa. Na popote Yadin alipochimba, kulikuwa na vyombo vingi vya habari na habari nyingi kutoka kwa vyombo vya habari kwa sababu, kwa sababu yoyote ile, alijua mahali pa kuchimba.

Na alikuwa, alikuwa na kipawa maalum cha kuchimba na kutafuta mabaki ya ajabu sana, uvumbuzi na mahekalu na kadhalika. Na zaidi ya hayo, Yadin alikuwa na njia nzuri ya kuwasilisha ugunduzi wake kwa umma, wa Israeli na wageni. Alizungumza Kiingereza vizuri pamoja na Kiebrania na angeweza kuongeza mambo mengi ya kuigiza kwenye ugunduzi wake.

Na, na, na kumfanya awe tukio la kuisimua sana aliposimulia haya yote mawili katika hotuba. Na naweza kuongeza kwa wale wetu sasa katika vitabu vyake. Sasa kidogo kuhusu Hazori.

Hazori ulikuwa mji mkubwa wa Wakanaani, mkuu wa falme hizo zote, kama tutakavyoona katika muda mfupi hapa. Huu, tena, ni mpango wa juu wa eneo lote. Tuna picha nyingine inayokuja.

Mji wa juu zaidi ulikuwa na miji miwili hapa, mji wa chini na mji wa juu. Mji wa juu ulikuwa na ukubwa wa ekari 20 hivi, ambao ulikuwa mji mkubwa sana wakati wa kipindi cha kibiblia cha mwisho wa Kipindi cha Shaba. Hata hivyo, mji wa chini una ekari 180.

Na hilo halikuwa jambo lisilofikirika, ukubwa wa ukubwa wake. Garstang alipofanya uchimbaji hapo pia, kwa ufupi, alifikiri kwamba hii ilikuwa aina fulani ya uwanja wa magari ya kukokotwa au uwanja wa kukusanya. Hakuweza kuelewa au kuamini kwamba ilikuwa mji wa mjini, lakini ilikuwa wakati wa Kipindi cha Shaba cha mwisho.

Kubwa, kubwa. Na tutaona hapa picha bora zaidi ya tovuti. Hapa kuna jiji la juu, ambalo linaonekana kama chupa ya Coke yenye aina ya sehemu ya juu iliyopinda, ukingo uliopinda, na mdomo.

Na kisha mji wa chini, tena, ni eneo hili kubwa hapa, karibu na mji wa juu. Kwa hivyo Yadin na timu yake walipoanza kuchimba, walichimba mji wa juu na kufanya uchunguzi katika mji wa chini na kugundua, hapana, huu si uwanja wa kukusanya au uwanja wa magari ya kukokotwa. Huu una mahekalu, nyumba, na kuta.

Na ilikuwa, ...

Tena, kuna ushahidi dhahiri wa hilo. Hapa kuna orthostat kutoka ngazi ya Wakanaani huko Hazori, simba hapa anaonyeshwa. Unaweza kuona ukuta wa jumba la kifalme, Wakanaani.

Kwa hivyo, una kiasi hiki cha ajabu cha data ya akiolojia, safu ya majivu kati ya hiyo, tabaka hizo mbili za udongo, na meza ya orthostat au sadaka iliyoangushwa. Na sasa, Yadin alidai kwamba hiyo iliangukwa kihalisi wakati wa uharibifu wa uharibifu wa Waisraeli. Kwa hivyo, Kanaani, tena, Yeriko, tena, ina aina ya eneo lisiloegemea upande wowote kuhusu ushahidi.

Ai ni, kwa ujumla ni ushahidi hasi isipokuwa unaelewa pendekezo la Millard. Lakini Hazori ni mfano mzuri tu wa akiolojia, tena unashirikiana na kuthibitisha simulizi la kibiblia. Lakini nadhani unapoangalia miji hiyo mitatu kwa kutazama nyuma, unaweza kuona, tena, suala la akiolojia kwa ujumla.

Akiolojia ina mapungufu, na haiwezi kuthibitisha kila kitu unachotaka kufafanua. Haiwezi kukuonyesha kila kitu unachotaka kupata au kuthibitisha baadhi ya masimulizi ya kibiblia. Inaonyesha ushahidi.

Tena, wakati mwingine hutoa uthibitisho au karibu na ushahidi kama ilivyo huko Hazori. Nyakati nyingine haisaidii sana. Kwa hivyo hiyo, tena, ni mojawapo ya mapungufu ya sayansi.

Sasa, katika miaka ya 1980, mwanaakiolojia wa Israeli ambaye tumemtaja hapo awali, Adam Zertal, alifanya utafiti wa nchi ya vilima ya Efraimu. Iko karibu na Samaria. Na kwa kweli, juzuu sita za utafiti huo zimechapishwa sasa kwa Kiingereza, na kazi kubwa kutoka kwake.

Kwa bahati mbaya alifariki. Lakini wakati wa utafiti huo, alikuwa akichunguza Mlima Ebal na akakuta kile alichuamini kuwa madhabahu, madhabahu ya mapema ya Enzi ya Chuma yenye vyungu vingi na mifupa mingi ya dhabihu, na njia panda inayoelekea madhabahuni.

Na kwa hivyo alichapisha hilo awali na kupokea ukosoaji mwingi kutoka kwa wanaakiolojia wengine waliosema kwamba hii haikuwa madhabahu hata kidogo. Ni mnara wa kusimamisha. Na Anson Rainey, haswa, alikuwa mkosoaji mkubwa sana wa matokeo ya Zertal .

Zertal alizungumza hapa katika Chuo Kikuu cha Andrews miaka mingi iliyopita. Hivi majuzi, Ralph Hawkins, mhitimu wa Chuo Kikuu cha Andrews, aliandika kitabu kuhusu muundo wa Mlima Ebal na anabishana na Zertal kwamba ni madhabahu ya wakati wa Yoshua, kwa kweli, kwa kukisia, madhabahu ya Yoshua. Tena, hii imetajwa katika Yoshua sura ya 8. Kwa hivyo nadharia hiyo, nimemsikia Ralph akitoa hotuba kuhusu hili katika mikutano ya kitaaluma na kupokea ukosoaji fulani kwa maoni yake.

Lakini tena, kuna makundi mawili ya mawazo au kambi mbili. Moja inaamini hii inaweza kuwa madhabahu, na nyingine, tena, bado inashikilia ukweli kwamba hii ni mnara wa ulinzi. Hii ni ramani ya Kampeni ya Kusini dhidi ya Muungano wa Wafalme wa Kanaani.

Na tena, siku ambayo jua lilisimama tuli. Na baadhi ya miji hii ina maangamizi ya LB. Baadhi haina.

Kwa hivyo tena, matokeo yake pia yamechanganyika. Sasa, Yoshua pia anatoa maelezo mengi ya mipaka ambayo ni ya makabila tofauti. Na Yoshua 15, bila shaka, ina Yuda.

Tayari tumezungumzia kuhusu Wilaya ya Jangwani ya Yuda katika hotuba tofauti. Na hii, tena, inasaidia sana katika utafiti wa akiolojia ili kupata na kuchimba baadhi ya miji hii na kuona ni lini ilikuwepo. Na hiyo inasaidia kuweka tarehe kwenye orodha hii.

Na kuna wasomi tofauti wanaoweka tarehe kwenye orodha hii kwa nyakati tofauti. Ninaamini ilibadilishwa mara kwa mara. Orodha inayoonekana katika Yoshua katika maandishi sasa ilikuwa orodha iliyosasishwa kutoka kipindi cha ufalme, labda baada ya Sulemani, labda wakati wa Hezekia, au labda hata baadaye.

Hapa kuna picha ya Zertal tena ikiwa na Mlima Gerizimu nyuma na picha maarufu ya milima ya Ebal na Gerizimu na jiji la Shekemu, ambalo sasa ni Nablus, katikati. Na kwa hivyo, kabla ya kifo chake, Yoshua alitoa wito kwa taifa zima. Unaweza kuona uwanja wa michezo wa asili hapo.

Umbo la ardhi hufanya mahali hapo pawe pazuri. Aliwasihi taifa zima katika sehemu za mwisho za Yoshua, mistari michache ya mwisho ya Yoshua, kubaki waaminifu kwa Bwana. Mimi na nyumba yangu, tutamtumikia Bwana.

Yoshua na wazee walipokuwa hai, waliendelea kuishi. Hata hivyo, baada ya kifo cha Yoshua, mambo yaliharibika—kwa bahati mbaya, haraka sana.

Asante sana.

Huyu ni Dkt. Jeffrey Hudon na mafundisho yake kuhusu Akiolojia ya Kibiblia. Huu ni kipindi cha 13, Akiolojia ya Kumbukumbu la Torati na Yoshua.